

СОЦІАЛЬНІ КОМУНІКАЦІЇ

Біличенко О.

– доктор наук із соціальних комунікацій, професор, завідувач кафедри української мови та літератури Донбаського державного педагогічного університету

УДК 81'42:82

ЛІТЕРАТУРА ЯК ВЕРБАЛЬНА КОМУНІКАТИВНА СИСТЕМА В ДОСЛІДЖЕННЯХ Ю. М. ЛОТМАНА

У статті проаналізовано погляди Ю. М. Лотмана на комунікативну природу тексту художньої літератури. Подано розуміння дослідником змісту та структури художньої літератури. Обґрунтовано причини невдачі структурально-семіотичних досліджень літератури. Розкрито методологію системного комунікативного вивчення тексту. Показано лотманівську концепцію, виходячи з означення будь-якого літературного твору як моделюючого та семіотичного, який здійснює когнітивну та комунікативну функції.

Ключові слова: художня література, комунікація, семіотика.

Беличенко О.

– доктор наук по социальным коммуникациям, профессор, заведующая кафедрой украинского языка и литературы Донбасского государственного педагогического университета

ЛІТЕРАТУРА ЯК ВЕРБАЛЬНА КОМУНІКАТИВНА СИСТЕМА В ДОСЛІДЖЕННЯХ Ю. М. ЛОТМАНА

В статье проанализированы взгляды Ю. М. Лотмана на коммуникативную природу текста художественной литературы. Подано понимание исследователем смысла и структуры художественной литературы. Обосновано причины неудачи структурально-семиотических исследований литературы. Раскрыто методологию системного коммуникативного изучения текста. Показано лотмановскую концепцию текста, исходя из определения любого литературного произведения как моделирующего и семиотического, который осуществляет когнитивную и коммуникативную функции.

Ключевые слова: художественная литература, коммуникация, семиотика.

Belichenko O.

– Doctor of Social Communications, Professor, Head of the Department of Ukrainian Language and Literature, Donbas State Teachers' Training University

LITERATURE AS A VERBAL COMMUNICATIVE SYSTEM IN THE STUDIES OF Y. M. LOTMAN

The article analyzes the views of Y. M. Lotman on the communicative nature of the text of fiction. The researcher understood the meaning and structure of fiction. The reasons for the failure of structurally-semiotic studies of literature are substantiated. The methodology of systematic communicative text study is disclosed. The author shows the concept of the text in Lotman, based on the definition of any literary work as a modeling and semiotic one, which performs cognitive and communicative functions.

Постановка проблеми. Процеси суспільного існування на межі ХХ – ХХІ ст. сформували тенденцію зближення різних галузей гуманітарного знання, унаслідок чого художня література набуває нового статусу. Феномен художньої літератури ставить перед ученими завдання глибокого, усебічного її дослідження в нових соціокультурних умовах із застосуванням методології соціальних комунікацій.

Аналіз останніх досліджень. Аналіз наукової літератури показав, що для сучасного розвитку суспільства характерна різноманітність методологічних підходів, які застосовують окремі науки під час дослідження вказаного явища. Проте феномен художньої літератури розглядається переважно як вид мистецтва, як сукупність авторських текстів або як мовний стиль, який має характерні особливості; відсутнє інтегративне осмислення літератури як соціально-комунікаційного явища.

Спробу дати об'єктивне наукове пояснення суспільно-культурному життю художніх творів здійснили вітчизняні вчені в 60–80-их рр. ХХ ст. Серед них згадаємо М. Бахтіна, Г. Богіна, Ю. Лотмана, П. Палієвського, М. Храпченка. Дослідники акцентували увагу передусім на внутрішніх властивостях літературного тексту.

У цьому розумінні потужний творчий поштовх одержали представники структурального напрямку, що вивчали значення літератури, зокрема Ю. Лотман і його школа

Зазначимо, що літературознавча методологія – це наука про методи, які застосовують у пізнаванні літератури. Вона стосується безпосередньо літератури й стикається з дослідженнями, але використовує також і доробок загальної методології. Методологія виступає тою основою, яка об'єднує літературознавчі дослідження з іншими дисциплінами та наукою взагалі, як окремою сферою пізнання й діяльності.

Проте це не виключає дослідження літератури як підсистеми соціальних комунікацій, ланки системи культури, знакового твору, тексту, суспільного чи історичного явища. Усе залежить від того, якому аспектові надається перевага. Гуманітарний (антропологічний) аспект літератури в цих дослідженнях, на думку польської дослідниці Д. Улицької [3], є в цьому ряду інших аспектів надзвичайно істотним. Ігнорування його призводить до викривлень у пізнанні та описі літератури.

Постструктуральна методологія, що прийшла на зміну структуралізму і стала його критикою, є не так запереченням, як розвитком структуралізму в нових умовах культури (постмодерної) та нових умовах науки (посткласичної), тож думки структуралістів-постструктуралістів щодо структури тексту та методики її дослідження також корисні і продуктивні у контексті з'ясування внутрішніх закономірностей побудови тексту як способу формування його смислу.

Цей метод вибудовує зв'язки, що наявні всередині тексту як цілого та пояснює характер роботи кожного компонента в цілому, оскільки, як зазначає О. Іванова [2], структуру можна визначити як модель, прийняту в лінгвістиці, літературознавстві, математиці, логіці, фізиці, біології і т. д. та таку, що відповідає трьом умовам: а) цілісності – підпорядкування елементів цілому і незалежність останнього; б) трансформації – впорядкований перехід однієї підструктури (або рівня організації елементів, що складають дану структуру) в іншу на основі правил породження; в) саморегулювання – внутрішнє функціонування правил в межах цієї системи.

В. Різун, порівнюючи філологічний та соціально-комунікаційний підходи до вивчення тексту, зазначав, що перший передбачає виділення насамперед засобів образності, а другий – дослідження виділених філологами засобів образності в соціальному вимірі, тобто з погляду того, як ті засоби залежать від соціальних потреб, цілей, завдань соціально-комунікаційного інституту, як вони впливатимуть на конкретні соціальні категорії читачів, чи зумовлені ці засоби конкретною соціально-комунікаційною технологією, тобто чи є вони технологічними засобами, чи входять ці засоби в перелік засобів конкретного соціально-комунікаційного інституту [16].

Погоджуємося з В. Різун, що філологічний підхід до тексту – це одна наукова парадигма опису тексту як об'єкту дослідження, а соціально-комунікаційний – зовсім інша парадигма. Дослідник зазначав, що це підхід, який передбачає аналіз явищ у контексті суспільної взаємодії соціальних інститутів, засобів, соціальних ролей.

Останні дослідження дають достатньо широку картину дійсно актуальних напрямів аналізу художнього тексту: М. Берг, М. Вайскопф, О. Жолковський, В. Куріцин, М. Липовецький, І. Скоропанова, І. Смирнов, М. Епштейн виходять за межі виключно літературознавчого аналізу, залучаючи матеріал і логіку суміжних наук, зокрема, соціокомунікативістики. Їхні роботи присвячені дослідженню літературних шкіл, напрямів і руху літератури в просторі й часі, і саме в цьому контексті виявлено закономірності літературного життя й аналізу творчості письменників, але соціокомунікаційний аспект художньої літератури представлений у них фрагментарно і не є предметом спеціального розгляду.

Останнім часом з'явилася достатня кількість праць, які розвивають комунікативний підхід до досліджень тексту. Так, наприклад, Н. Оліфіренко, відштовхуючись від робіт початку 80-х рр. Г. Колшанського про комунікативну природу тексту, розглядав проблему двоспрямованості тексту [1].

Метою нашої статті є оцінка поглядів Ю. М. Лотмана на соціально-комунікаційну сутність художньої літератури, що трансформується відповідно до розвитку соціально-комунікаційної системи суспільства та інтеграції до єдиного соціально-комунікаційного простору.

Для досягнення зазначеної мети необхідно виконати такі завдання:

1) охарактеризувати погляди Ю. М. Лотмана на сутність художньої літератури як комунікаційного потоку трансляції смислів у комунікаційному просторі; 2) подати розуміння дослідником змісту та структури художньої літератури.

Виклад основного матеріалу дослідження. Праці Ю. Лотмана й до цього часу вважаються фундаментальними для сучасної науки. Текст як одиниця літературно-художньої комунікації перетворився на спеціальний об'єкт досліджень, що відзначається структурально-семіотичною спрямованістю. Це, зокрема, роботи Ю. Лотмана «Про дві моделі комунікації в системі культури», «Про зміст і структуру поняття «художня література», «Текст у тексті», «Семіотика культури і поняття тексту» [15; 12]. Передумовою створення лотманівської моделі літератури, яка є останньою із значних моделей структуралізму, були невдалі спроби структуралістів виявити в літературних текстах стабільні синтагматичні послідовності. Дослідник розробив концепцію тексту, виходячи з означення будь-якого літературного твору як моделюючого та семіотичного, який здійснює когнітивну та комунікативну функції. Його текст є категорією, що не ідентична літературного твору, проте складає його справжню субстанцію. Поглиблюючи дефініцію знака, Ю. Лотман запропонував трактувати його як поєднання взаємоеквівалентних елементів різних систем, тобто саме текст-знак є простором переключення з одного структурного ланцюга на інший (перекодування), що становить місце контакту, у якому відтворюється семіотичний досвід. При цьому в разі численного перекодування зміст процесу може визначитися поза текстовими структурами – літературною традицією, естетичними та архетипними кодами або іншими субкодами культурної системи.

У методологічному плані особливу роль відіграв інформаційно-семіотичний підхід, представлений у працях Ю. Лотмана та його послідовників [11; 13]. У межах цього підходу дослідник розглядав текст як об'єкт реального світу, як феномен культури, що формує ідеї та уявлення людей. Семіотичний підхід апелює до внутрішнього погляду письменника, його героїв та читацької аудиторії. Це сприяє реконструкції моделей ціннісних орієнтацій згаданих суб'єктів у контексті культурних зразків свого часу незалежно від того, що ми розглядаємо – «високу» літературу або продукт масового вжитку. Ю. Лотман писав, що з цього погляду малохудожні, популярні твори літератури представляють виключно цінний джерельний матеріал для дослідника, і після тієї роботи, що була зроблена структуралістами в останні десятиліття, немає можливості, як тільки вважати всі літературні тексти минулого і навіть сьогодення документами історичними [5, с. 380].

Для розуміння функціонування художньої літератури в соціально-комунікаційній структурі суспільства особливий інтерес будуть представляти теорії Ю. Лотмана, зокрема, його спостереження над

знаковою природою процесу комунікації. Дослідник писав, що весь матеріал історії культури може розглядатися з погляду певної змістовної інформації і з погляду системи соціальних кодів, які дозволяють цю інформацію виражати в певних знаках [10, с. 87].

Свого часу Ю. Лотман зазначав, що основу культури складають семіотичні механізми, пов'язані, по-перше, із зберіганням знань і текстів, по-друге, з їхньою циркуляцією та перетворенням і, по-третє, з появою нових знаків і нової інформації. Перші механізми визначають пам'ять культури, її зв'язок із традицією, підтримують процеси її самоідентифікації, інші – як внутрішньокультурну, так і міжкультурну комунікацію, треті забезпечують можливість інновацій і пов'язані з різноманітною творчою діяльністю [7, с. 13].

В умовах переходу до інформаційного типу суспільства системні параметри інтелектуального простору культури змінилися. Сучасна культура, залишаючись текстовою, стає інтелектуально-насиченим, інформаційним середовищем, яке залучає індивіди в нові для нього віртуальні межі – межі гіпертексту. Водночас змінюються і структура комунікації, і механізм розуміння. Відбувається переміщення сприйняття індивідуумом картини світу в центр текстового поля інтелектуального простору культури. У цьому випадку текст набуває рис інтелектуальної особистості, створюючи свій власний зразок поведінки.

Культура в контексті комунікаційних процесів виступає, передусім, як мова, що містить компонент історії, тобто реальні історичні традиції, дії, переживання й кодування цієї історії особливостями конкретної живої мови. Вона входить до складу глобального комунікаційного простору. Існування художньої літератури як соціокультурного феномену визначається її діалектичною взаємодією в таких системах, як суспільство й культура, суспільство і людина, культура і особистість.

Дослідники, зокрема М. Фуко [18], зазначають, що поняття розвитку та еволюції дають можливість групувати послідовності розрізнених подій, пов'язувати їх єдиним принципом організації. Саме художня література дає змогу об'єднати зазначені елементи. Є твори, які нам відомі і які ми виокремлюємо із сукупності певних творів, приписавши той або інший текст тому або іншому автору. Зазначимо, що світовий літературний процес розвивається нерівномірно внаслідок певних соціально-історичних причин. В одних культурах він виступає в ролі літературного лідера, а в інших літературах – перебуває на стадії формування або ще навіть не виник.

У зв'язку з цим зазначимо, що теорія циклічності розвитку культури пояснює сутність сучасної культурної ситуації – сьогодні мистецтво загалом і література зокрема перебувають на якісно новому етапі свого розвитку. Хоч багато хто з науковців пише про занепад, кризу й навіть загибель культури, а поняття кризи і загибелі ототожнюються. Проте кризовий стан найчастіше приводить не до зникнення явища, а, навпаки, дає поштовх до виникнення світоглядних і естетичних систем, спрямованих на усвідомлення нового стилю життя й нового мислення.

Свого часу Ю. Лотман визначив культуру як сукупність неспадкової інформації, яку зберігають і передають різноманітні колективи людського суспільства. [9, с. 56].

Свого часу Ю. Лотман [7; 9; 10] пропонував трактувати культуру загалом і літературу зокрема як семіосферу, тобто надзвичайний семіотичний простір, який заповнений специфічними мовами й кодами, що перебувають у складному діалозі і фази розвитку яких не збігаються. Кризові, перехідні періоди відзначаються певними закономірностями протікання процесів, які дослідник визначав як переміщення периферії культури, що проявляє себе як революційна частина цілого, до центру, налаштованість на прийом інших текстів, які потрапляють ззовні, з наступним виробництвом власних, оригінальних; інтенсифікацією діалогу та акцентування новизни.

Свого часу Ю. Лотман передбачав, що весь соціокультурний матеріал можна розглядати з погляду певної змістовної інформації і з погляду соціальних кодів, які дають змогу виражати її в певних знаках і робити надбанням тих або інших людських спільнот [6, с. 157]. Виходячи з цього, можна передбачати, що основною метою комунікаційного процесу є доставка й одержання інформації. У сучасну епоху відбувається перехід від «літературоцентризму» культури – до актуального процесу її текстуалізації та панестетизації.

Досліджуючи зміст і структуру поняття «художня література», Ю. Лотман свого часу розмежовував твори художньої літератури й решти текстів, які функціонують у складі цієї культури. За переконанням науковця, це може здійснюватися з двох поглядів:

1. Функціонально. Із цього погляду художньою літературою буде вважатися будь-який словесний текст, який у межах цієї культури здатен реалізувати естетичну функцію. Текст, який не входить до сфери мистецтва, може належати мистецтву, і навпаки.

2. Із погляду організації тексту. Текст повинен бути певним чином побудований: відправник інформації його зашифрує багатократно й різними кодами. Хоч, у деяких випадках можливо, що відправник створює текст як нехудожній, тобто зашифрований один раз, а реципієнт приписує йому художню функцію. Крім того, реципієнт повинен знати, що текст, до якого він звертається, необхідно розглядати як художній. Тобто текст повинен бути певним чином семантично організованим і містити сигнали, які звертають увагу на таку організацію. Це дає змогу описувати художній текст не тільки як такий, що певним чином функціонує в загальній системі текстів цієї культури, але й такий, що певним чином упорядкований. У першому випадку Ю. Лотман говорив про структуру культури, в іншому – про структуру тексту.

Ю. Лотман належав до групи учених, які подібність між літературою та мовою бачили в наявності знаків і системи їх дешифрації. Дослідник реалізував широку можливість визначення літератури як мови, що ґрунтується на прагненні максимально

скоротити кількість характеристик мови як поняття. Перша глава «Структури художнього тексту» називається «Мистецтво як річ» [14, с. 19]. Як і більшість структуралістів, Ю. Лотман саме це визначення бере за основу, аналізуючи художній текст. Він пише, що всі знакові системи будуються за типом мови; будь-яка система, що слугує меті комунікації між двома або багатьма індивідами, може бути визначена як мова [14, с. 19]. Під мовою автор розуміє будь-яку комунікаційну систему, яка користується знаками, що впорядковані певним чином [14, с. 20].

Особливу значущість наша проблема набуває в ситуації швидкої зміни текстів культури, яка була осмислена Ю. Лотманом як когнітивно-інформаційна метаморфоза диверсифікації та подрібнення семіотичного коду культури і знайшла вираження в певних пов'язаних між собою когнітивних механізмах (трансформаціях).

Ю. Лотман зазначав, що між розумінням і нерозумінням художнього тексту існує досить велика проміжна область. Різниця в тлумаченні творів мистецтва – явище звичайне й повсякденне, воно органічно притаманне мистецтву. Саме з цією властивістю пов'язана здатність мистецтва корегувати з читачем і видавати йому саме ту інформацію, якої він потребує і до сприйняття якої він підготовлений.

Автор писав, що той же текст може на різних своїх рівнях підкорюватися різним кодам [15, с. 3]. Він переконував, що для здійснення акту художньої комунікації необхідно, щоб код автора і код читача створювали множини структурних елементів, які перетинаються для того, щоб читачу була зрозумілою природна мова, якою написано текст.

Важливу роль, як переконливо доводив дослідник, у механізмі літературного розвитку відіграє система оцінок. Уся система текстів, які входять до складу культури, у ціннісному відношенні організується триступеневою шкалою: «верх», що ототожнюється з вищими ціннісними характеристиками, «низ», який виступає як його протилежність, і проміжна сфера, нейтральна в аксіологічному відношенні.

Ю. Лотман уважав попереднім розв'язанням питання про належність тексту до розряду художніх наявністю в самому коді культури протиставлення художніх і нехудожніх структур [14]. Він виокремлював чотири можливості функціонування текстів:

1. Письменник створює текст як твір мистецтва, і читач сприймає так само.

2. Письменник створює текст не як твір мистецтва, але читач сприймає його естетично (наприклад, сучасне сприймання сакральних та історичних текстів давніх і середньовічних літератур).

3. Письменник створює художній текст, але читач не здатен ототожнювати його з будь-яким із тих видів організації, якими для нього вичерпується поняття художності, і сприймає його з погляду нехудожньої інформації.

4. Цей випадок тривіальний: нехудожній текст, створений автором, сприймається читачем як нехудожній.

Літературна комунікація починається з творчого процесу створення тексту художньої літератури й наступного впливу на читацьку аудиторію.

Творчий процес завершується створенням тексту художнього твору, який з часом сприймається реципієнтом. У цей час художня думка за допомогою мови твору кодується. Закодована думка письменника складається в певну знакову систему, яка й формує текст твору. У процесі сприймання тексту реципієнтом відбувається декодування знакової системи і сприймання повідомлення.

Комунікативний ланцюг позначають, зазвичай, схемою: Відправник – повідомлення – одержувач; Автор – текст – читач. Між повідомленням і текстом існує зв'язок. Друга частина схеми фіксує її застосування стосовно до предмета літератури. У літературі схема комунікативного ланцюга відсилає нас до формули Г. Гегеля. Проте в реальній дійсності стосунки ці не обмежуються трьома елементами і містять необхідні опори в дійсності й попередньому досвіді літератури як виді словесної творчості.

Інформаційний вибух другої половини ХХ ст., що дав поштовх до розвитку постмодернізму, привів до переваги метадискусійних мов над первинними об'єктами, зокрема, до переваги критики над літературою. Постмодернізм, за словами М. Епштейна [19, с. 20], – це усвідомлення невідворотності такої ситуації, коли сама критика породжує свій предмет і реальність тексту виступає як ілюзорна проекція семіотичної влади критика.

Унаслідок нової світоглядної системи відбувається збагачення світосприйняття людини, оскільки з'являються не тільки нові одиниці комунікації та номінації, але й обов'язкові способи розкриття системи цінностей особистості. Свого часу, досліджуючи структуру художнього тексту, Ю. Лотман зазначав, що художній твір, який виступає певною моделлю світу, деякими повідомленнями на мові мистецтва просто не існує поза цією мовою, так само як і поза іншими мовами соціальних комунікацій [14]. Саме художня література дає відчуття глибини, всесвіту, оскільки відбувається комунікаційний зв'язок із чуттєвою сферою людини, яка переважає над її матеріальними прагненнями й організацією.

Тому зазначимо, що в самій структурі комунікаційного процесу як специфічній формі діяльності втілюються моделі людської поведінки, що стають основою цієї структурної організації комунікативного процесу. Проте текст навіть у межах комунікації необхідно розглядати в логіко-гносеологічному аспекті, тобто в аспекті втілення в ньому пізнання, досвіду людини, діяльність якої спрямована на теоретичне і практичне пізнання дійсності.

Соціально-комунікаційне середовище існування тексту художньої літератури складає, по-перше, акт комунікативної діяльності людини –

як перший рівень середовища, або мікро-середовище. Вона може бути описана в термінах моделі комунікативного акту, центром якої і є текст. По-друге, зовнішнє комунікаційне середовище, у якому здійснюється комунікативний акт, – як другий рівень середовища, або мікросередовище (культура, природа, соціальна сфера), від якого, на думку Ю. Лотмана, людина невіддільна [5]. Комунікативну природу тексту художньої літератури підкреслює і Є. Сидоров [17, с. 38], який розробив методологію системного комунікативного вивчення тексту й зазначав, що текст – це система речових знаків і знакових послідовностей, яка характеризується комунікативністю та втілює об'єднану модель комунікативних діяльностей відправника й реципієнта. Це означає, що опозиція текст – реальність, по-перше, розглядається на комунікативній основі, по-друге, задає основні параметри такого розгляду, по-третє, дає змогу виявити в тексті комунікативні за своєю природою характеристики, зумовлені комунікативним середовищем.

В інтерпретації Ю. Лотмана [4] мета літературного твору схожа до мети поезії: це пізнання світу й спілкування між людьми, самопізнання, самобудова людської особистості в процесі пізнання й суспільних комунікацій. Взагалі художній твір – унікальна за глибиною й потужністю духовнотворча система, діалектичний механізм пошуку істини, витлумачення навколишнього світу й орієнтування в ньому.

Так само, основним предметом зображення в літературі є людина та складна система її взаємовідносин із буттям, усім, що існує в реальності чи уяві.

Художня література відтворює соціально-комунікаційну реальність у вигляді образів, які вона формує і які передаються через поведінку та індивідуальні враження людини. Досліджуючи процес функціонування художнього твору, Ю. Лотман зазначав, що не можна не відзначити одну особливість: у момент сприйняття художнього тексту ми схильні відчувати й більшість аспектів його мови як повідомлення – формальні елементи семантизуються, те, що притаманне загальнокомунікаційній системі, входячи в специфічну структурну цілісність тексту, сприймається як індивідуальне [4]. У подальшому, на думку дослідника, увійшовши в художній досвід людства, твір усе ж стає мовою, і те, що було випадковістю змісту для цього тексту, стає кодом для наступних.

Образність творів художньої літератури виникає не за бажанням письменника, а зумовлена особливостями предмета, який відтворюється автором, яким він існує в житті. Це можуть бути характери людей, які розкриваються тільки в образах. Образи як художня форма твору виникають тільки тоді, коли вони відтворюють специфічний, художній зміст. Основними функціями текстів у культурі, відповідно до теорії Ю. Лотмана, є адекватна передача спільних смислів і формування нових.

Можна виділити внутрішню комунікативну (художні образи) та зовнішню комунікативну форму (засоби зображення й вираження)

літературного твору. Художній образ є формою щодо естетично-ідейного змісту твору і водночас стає змістом стосовно зовнішньої комунікаційної форми.

Зазначимо, що художня образність впливає на відтворення комунікаційного зв'язку в каналі художньої літератури. Художній образ може бути тільки словесним, безпосередньо або опосередковано. Будь-який художній образ є образом безпосередньо або опосередковано словесним, будь-який словесний образ є образом художнім. У науковому розумінні художня література як один із видів мистецтва створює специфічну, художньо-образну форму відтворення й створення об'єктивної дійсності, практично духовного освоєння світу.

Висновки: Дослідження художньої літератури як соціально-комунікаційного феномену висвітлило її сутність у комунікаційному суспільстві і його культурі. Художня література історично проходить основні стадії розвитку духовного життя суспільства. У своєму змісті вона відтворює специфічні особливості цих періодів, на стадії «хаосу» яскраво демонструючи риси етнічної ментальності, сприяючи консолідації етносу, формуючи етнічну самосвідомість. На стадії «середовища» проявляє себе як фрагмент масової свідомості, активно впливаючи на формування суспільної думки, на стадії «сфери» стає повноцінним її елементом. Це дає змогу визначити художню літературу як складний соціокомунікаційний феномен, необхідний елемент духовної сфери життя суспільства, який активно взаємодіє з іншими складниками й зумовлюючи, у певному розумінні, його розвиток, виступає ідентифікатором історичних періодів, які проходить соціум.

На нашу думку, запропонована Ю. Лотманом типологія культур, що завершується констатацією переходу до «екранної» культури, сьогодні уже повністю не відтворює реальний стан культури в сучасному суспільстві, оскільки людство вступило в новий «осьовий час», що характеризується становленням «електронно-комп'ютерної» культури – маркера інформаційної культури. Подібно до попередніх типів розвиток соціально-комунікаційної культури заснований на взаємозв'язку та взаємозалежності науково-технічних досягнень і трансформації ціннісно-сміслових основ. Проте, хоч і відбувається трансформація, дослідження науковців говорять про завершеність циклу, а звідси витікає ідея про повернення інтересу до вічних культурних цінностей. Має пройти ще кілька поколінь, перш ніж нова система цінностей культури займе своє місце в інформаційному суспільстві.

Назвемо низку причин невдачі структурально-семіотичних досліджень літератури. По-перше, семіотичний підхід у літературі фокусується на смислі і не бере до уваги емоційний елемент, який надзвичайно важливий для більшості читачів, зокрема й естетичне задоволення від читання. У центрі структурально-семіотичних досліджень стояли загальні структури, коли пересічного читача цікавила сингулярність тексту, його неповторність, несподіваність, саме те,

заради чого читач і відкриває книгу, навколо чого формується унікальний досвід читання художньої літератури. Структуралізм залишався байдужим до зв'язків між текстом і його екзистенційним та історичним контекстом. Нарешті, структуралісти прагнули пояснити досвід художньої літератури тільки на основі «наявного»: вони демонстрували неухвагу до лакун тексту та актів їх заповнення читачами, навколо яких і будується процес читання. На загальному рівні семіотика демонструє свідоме заперечення психологізму, який недоречний під час аналізу культурних продуктів, які мають на собі надзвичайно помітний відбиток індивідуальності та суб'єктивізму. Гомологія мови й літератури не виправдана, оскільки в літературі принципово інший тип знаків і принципово відмінна організація знакового простору. Тому використання семіотичних ідей і методів не завжди може бути виправдане з теоретичного погляду.

Перспективи подальших розвідок ми вбачаємо у подальшому вивченні низки актуальних питань: 1) визначенні дискурсивних напрямів досліджень художньої літератури; 2) з'ясуванні комунікаційних аспектів соціокультурної залежності літературного процесу як частини глобального комунікаційного процесу.

Література

1. Алефиренко Н. Ф. Смысловая структура текста. *Текст как объект многоаспектного исследования: сб. ст. науч.-метод. семинара «Textus»*. Санкт-Петербург; Ставрополь, 1998. Вып. 3. Ч. 1. С. 23–34.
2. Иванова О. А. Літературний твір: між літературознавством і масовими комунікаціями. *Вісник Одеського національного університету. Серія Філологія. Літературознавство*; [наук. ред. Н. М. Шляхова, Є. М. Черноіваненко]. Одеса: Вид-во ОНУ імені І. І. Мечникова, 2008. Т. 13. Вип. 7. С. 64–70.
3. Література. Теорія. Методологія / укладач Д. Уліцька. Київ: Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2008. 544 с.
4. Лотман Ю. М. Анализ поэтического текста. Ленинград: Просвещение, 1972. 271 с.
5. Лотман Ю. М. Внутри мыслящих миров. Человек – текст – семиосфера – история. Москва: Языки рус. культ., 1996. 477с.
6. Лотман Ю. М. Исторические закономерности и структура текста. *Внутри мыслящих миров: человек – текст – семиосфера – история*. Москва, 1996. С. 307–343.
7. Лотман Ю. М. Культура и взрыв. *Семиосфера: Культура и взрыв. Внутри мыслящих миров. Статьи. Исследования. Заметки*. Санкт-Петербург, 2000. С. 12–149.
8. Лотман Ю. М. Массовая литература как историко-культурная проблема. *Избранные статьи: в 3-х т.* Таллинн: Александра, 1993. Т. 3. С. 380–389.
9. Лотман Ю. М. Несколько мыслей о типологии культур. *Избранные статьи: в 3-х т.* Таллинн, 1992. Т. 1. С. 102–109.
10. Лотман Ю. М. О двух моделях коммуникации в системе культуры. *Избранные статьи: в 3-х т.* Таллинн, 1992. Т. 1. С. 87.
11. Лотман Ю. М. О содержании и структуре понятия «художественная литература». *О русской литературе*. Санкт-Петербург, 1997. С. 774–788.
12. Лотман Ю. М. Семіотика культури і поняття тексту. *Труди по знаковим системам: структура і семіотика художественного тексту*. Тарту, 1981. С. 3–7.

13. Лотман Ю. М. Семиотика культуры. Избранные статьи: в 3-х т. Таллинн, 1992. Т. 1. С. 312–313.

14. Лотман Ю. М. Структура художественного текста. Москва: Наука, 1970. 271 с.

15. Лотман Ю. М. Текст в тексте. *Труды по знаковым системам: структура и семиотика художественного текста*. Тарту, 1981. С. 3–32.

16. Різун В. В., Мамалига А. І., Феллер М. Д. Аспекти теорії тексту. *Нариси про текст. Теоретичні питання комунікації і тексту*. Київ: РВЦ “Київський університет”, 1998. С. 5–59.

17. Сидоров Е. В. Системное определение текста и некоторые проблемы коммуникативной лингвистики. *Вопросы системной организации речи*. Москва, 1987. С. 38–39.

18. Фуко М. Что такое автор? *Современная литературная теория: антология*. Москва, 2004. С. 69–91.

19. Эпштейн М. Информационный взрыв и травма постмодерна. *Книжное обозрение «Ex libris НГ»*. 1999. 4 февр. С. 20.

20. Эпштейн М. Книга, ждущая авторов. *Иностранная литература*. 1999. № 5. С. 217–219.

Храбан Т.

– викладач кафедри іноземних мов Військового інституту телекомунікацій та інформатизації імені Героїв Крут

УДК 316.772

ВІРТУАЛЬНА МОВНА ОСОБИСТІТЬ ТРОЛЯ В ІНТЕРНЕТ-КОМУНІКАЦІЇ

У статті досліджено специфічну мережеву комунікативну стратегію тролінгу з позиції когнітивно-прагматичного і стилістичного підходів, що дало можливість визначити тролінг у лінгвістичних категоріях та термінах. Схарактеризовано основні типи і типажі віртуальних мовних особистостей, які використовують комунікативну стратегію тролінгу. Доведено, що важливою особливістю першого типу тролів є збереження невизначеності комунікативних інтенцій адресанта і використання завуальованих прийомів для реалізації комунікативної стратегії провокації. Відмінною ознакою другого типу тролів є негативно упереджена мовна поведінка, в основі якої лежить односпрямований емоційний мовленнєвий вплив на адресата, і використання прийомів відкритого протистояння для реалізації комунікативної стратегії агресії:

Ключові слова: віртуальна мовна особистість, комунікативна стратегія, когнітивно-прагматичний підхід, стилістичний підхід, тролінг, троль.

Храбан Т.

– преподаватель кафедры иностранных языков Военного института телекоммуникаций и информатизации имени Героев Крут

ВИРТУАЛЬНАЯ ЯЗЫКОВАЯ ЛИЧНОСТЬ ТРОЛЯ В ИНТЕРНЕТ-КОМУНІКАЦІЇ

В статье исследовано специфическую сетевую коммуникативную стратегию троллинга с позиции когнитивно-прагматического и стилистического подходов, что позволило дать определение троллинга в лингвистических категориях и терминах. Охарактеризованы основные типы